

Το Δικαίωμα στη Βλασφημία

Ο Θρησκευτικός Μισαλλόδοξος Λόγος και τα Ποινικά Όρια της Ελευθερίας Έκφρασης.

Στέλλα Μαλά, δικηγόρος, υποψήφια διδάκτορας, Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μια λεπτή γραμμή διαχωρίζει τον θρησκευτικό μισαλλόδοξο λόγο, ο οποίος ποινικοποιείται, από την βλασφημία, η οποία έχει αποποινικοποιηθεί από τα πλείστα κράτη. Η βλασφημία προστατεύεται από το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης, συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής άποψης, την ευρύτητα πνεύματος, στον διάλογο και στον αντίλογο. Παρόλα αυτά η αμφισβήτηση των Θείων και των θρησκευτικών ιδεολογιών ακόμη και σήμερα μπορεί να επιφέρει εντάσεις, τρομοκρατία, βία και θάνατο. Η υποκίνηση βίας και μισαλλοδοξίας εναντίον θρησκευτικής ομάδας αποκλείεται από την σφαίρα προστασίας του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης. Η νομική επιστήμη καλείται να κρατήσει ένα ισοζύγιο μεταξύ του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης, ως βασικού θεμέλιου του Δημοκρατικού κράτους, και παράλληλα να ρυθμίσει διαμέσου των πηγών δικαίου περιορισμούς στον λόγο, για την ειρηνική συνύπαρξη ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις σε ένα κράτος ανοχής.

Κατά το έτος του 2005 όταν η Δανέζικη εφημερίδα Jyllands Posten δημοσίευσε σατιρικά στίτσα του Προφήτη Μουχάμετ^[1] τα οποία εν συνεχεία αναδημοσιεύθηκαν από το Γαλλικό περιοδικό Charlie Hebdo σε καμία περίπτωση δεν αναμενόταν ο κλονισμός του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης. Η δημοσίευση προκάλεσε τον έντονο θυμό της Μουσουλμανικής κοινής γνώμης και την αντίδραση της θρησκευτικής κοινότητας για δύο θρησκευτικά εδραιωμένους λόγους. Πρωτίστως υπήρξε ισχυρισμός ότι η απεικόνιση του Προφήτη δεν επιτρεπόταν από τους Ιερούς κανόνες της Μουσουλμανικής θρησκείας και ότι τα σατιρικά στίτσα είχαν πρόθεση να παρουσιάσουν τον Προφήτη ως τρομοκράτη που άφηναν μηνύματα σύνδεσης του με τρομοκρατικά κτυπήματα. Τα σατιρικά στίτσα προκάλεσαν έντονη διαμάχη για τα όρια της ελευθερίας έκφρασης και αν τα στίτσα μπορούσαν να α-

ναγνωρισθούν ως θεμιτή έκφραση^[2]. Η εφημερίδα ισχυριζόταν το δικαίωμα στη δημοσίευση των στίτσων στο πλαίσιο της ελευθερίας έκφρασης και σάτιρας ενώ η Μουσουλμανική κοινότητα ισχυριζόταν έντονη προσβολή και χλευασμό των θείων και προσπάθεια πρόκλησης θρησκευτικής βίας και αναταραχή ειρήνης. Η κορύφωση της διαμάχης επήλθε κατά το έτος του 2015 όταν ένοπλοι Ισλαμιστές επιτέθηκαν στα γραφεία του περιοδικού Charlie Hebdo με αποτέλεσμα 12 άτομα τα οποία εργαζόνταν στο Γαλλικό περιοδικό να χάσουν τη ζωή τους. Τα γεγονότα έδωσαν την αφορμή για το τι εν τέλει μπορεί να αναγνωρισθεί ως θεμιτός λόγος και για το ποια είναι τα ποινικά όρια της ελευθερίας έκφρασης σε θέματα λεπτά και ευαίσθητα όπως είναι η θρησκεία.^[3]

Η προκείμενη έρευνα εξετάζει το κατά πόσο ο βλάσφημος λόγος και εν συνεχεία ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος προστατεύονται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ^[4] δικαίωμα

« Τα ποινικά όρια της ελευθερίας έκφρασης σε θέματα λεπτά και ευαίσθητα όπως είναι η θρησκεία. »

[1] Sune Lægaard, 'the Cartoon Controversy: Offence, Identity, and Oppression?' (2007) 55 Political Studies.

[2] Ivan Hare, *Extreme Speech and Democracy* (Oxford Univ Press 2013) σελ. 17. E. M Barendt, *Freedom of Speech* (2nd edn, Oxford University Press 2005) preface to the paperback edition.

[3] Soren Seelow, « You Are Going To Pay For Insulting The Prophet » Le Monde Has Put Together The Timeline Of The At-

tack That Left Twelve People Dead In The Office Of Weekly Satirical Magazine, Charlie Hebdo.' *Le Monde* (2015). Susan Benesh, 'Charlie the Freethinker: Religion, Blasphemy, and Decent Controversy' (2015) 10 Religion and Human Rights.

[4] Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα δικαιώματα όπως έχει τροποποιηθεί) (ΕΣΔΑ)

Το Δικαίωμα στη Βλασφημία

στην ελευθερία έκφρασης. Προς τον σκοπό αυτό η έρευνα θα διαχωριστεί σε δύο μέρη : (Α) Η προστασία της βλασφημίας από το α. 10 της ΕΣΔΑ και (Β) Ο αποκλεισμός του θρησκευτικού μισαλλόδοξου λόγου από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.

Η πρώτη ενότητα θα τοποθετηθεί για το θεμιτό ή μη της προσβολής διαμέσου αποδοκιμασίας ή δυσφήμισης μιας θρησκευτικής ιδέας. Με αναφορά στην νομολογία του ΕΔΑΔ^[5] θα καταδειχθεί το θεμιτό του λόγου και το θεωρητικό πλαίσιο για το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ με σκοπό να επεξηγηθεί η σχέση βλασφημίας και δικαιώματος ελευθερίας έκφρασης.

Στη δεύτερη ενότητα η έρευνα επικεντρώνεται στον θρησκευτικό μισαλλόδοξο λόγο και τείνει να αποδείξει την διαφοροποιημένη τοποθέτηση του που θέλει τον μισαλλόδοξο λόγο να θέτει ποινικά όρια στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης. Η έρευνα στο δεύτερο μέρος της με αναφορά στην νομολογία του ΕΔΑΔ τείνει να καταδείξει ότι ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος όταν αναγνωρισθεί ως σφοδρός διαφεύγει από την προστασία του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ και τον έλεγχο του θεμιτού του περιορισμού του λόγου και διαμέσου της εφαρμογής του άρθρου 17 της ΕΣΔΑ αναγνωρίζεται ως μια προσπάθεια καταχρηστικής επίκλησης του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ που σκοπεί να καταστρατηγήσει την ίδια της ΕΣΔΑ. Διαμέσου αυτής της ανάλυσης η έρευνα επεξηγεί την διαφοροποιημένη μεταχείριση όταν δυσφημίετε μια θρησκευτική ιδεολογία από την περίπτωση που υποκινείται μίσος και βία εναντίων μιας θρησκευτικής ομάδας.

Ι. Η προστασία της βλασφημίας από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ δικαίωμα στην Ελευθερία Έκφρασης.

Στην νομική επιστήμη δεν υπάρχει το δικαίωμα στην βλασφημία και το οποίο να προβλέπεται από κάποιο νόμο ή να ρυθμίζεται ως ανθρωπινό δικαίωμα από το Σύνταγμα. Η βλασφημία μέχρι το πολύ πρόσφατο παρελθόν αποτελούσε ποινικό αδίκημα.^[6] Αυτή η ρύθμιση εντοπιζόταν κυρίως στα θεοκρατικά κράτη τα οποία καλούνταν να προστατεύσουν την κρατούσα θρησκεία την οποία ασπάζονταν οι πολίτες της. Σε πολλές περιπτώσεις η θρησκεία ήταν αναπόσπαστο κομμάτι και στενά συνδεδεμένη με τις τρεις εξουσίες του κράτους^[7]. Εντούτοις το δικαίωμα στην αποδοκιμασία των θείων ή το δικαίωμα άσκησης κριτικής και έκφρασης απαρέσκειας για κάποια θρησκευτική ιδεολογία εξετάζεται υπό το πλαίσιο εφαρμογής του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης, άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Η ΕΣΔΑ^[8] προστατεύει το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης στο άρθρο 10. Πιο συγκεκριμένα το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ προβλέπει ότι: «1. Έκαστος έχει το δικαίωμα ελευθερίας του λόγου και της καθ' οιονδήποτε τρόπον εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν της γνώμης, της λήψεως και μεταδόσεως πληροφοριών και ιδεών άνευ επεμβάσεως οιασδήποτε δημοσίας αρχής και ανεξαρτήτως συνόρων.

Διαμέσου της νομολογίας του ΕΔΑΔ ο όρος έκφραση έχει διευρυνθεί με αποτέλεσμα να διαφεύγει από το κλασσικό πλαίσιο ου ήθελε μια έκφραση να εκφέρεται μόνο διαμέσου του προφορικού και γραπτού λόγου ή πράξεων. Προστατευόμενες μορφές έκφρασης με βάση την νομολογία του ΕΔΑΔ πλέον μεταξύ άλλων αναγνωρίζονται τα έγγραφα,^[9] οι ραδιοφωνικές εκπομπές,^[10] τα έργα ζωγραφικής,^[11]

« Η βλασφημία μέχρι το πολύ πρόσφατο παρελθόν αποτελούσε ποινικό αδίκημα. »

[5] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

[6] 'Blasphemy Laws in Europe' (Europarl.europa.eu, 2020) <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-000485_EN.html> accessed 13 March 2020. Ιωάννης Γηλεζάνης, Η ποινικοποίηση της βλασφημίας και των θρησκευτικών προσβολών ως παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης στην Ευρώπη: Εξετάζοντας την αναγκαιότητα ή μη της ποινικοποίησης της βλασφημίας και την επίδρασή της στο δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης (Law Spot, 2017). Στην Αποποινικοποίηση Της Βλασφημίας Προχωράει Το Υπουργείο Δικαιοσύνης «Με Στόχο Την Πλήρη Κατοχύρωση Της Ελευθερίας Της Έκφρασης» (Law Spot 2016) <<https://www.lawspot.gr/nomika-nea/stin-aporoinikopoiesi-tis-vlasfmias-prohoraci-ypourgeio-dikaiosynis>>.

[7] Ivan Hare, *Extreme Speech and Democracy* (Oxford Univ Press 2013) σελ. 289-327.

[8] Σύμβαση (Ε.Κ) Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα δικαιώματα όπως έχει τροποποιηθεί) [1950] Ρώμη.

[9] *Handyside v. the United Kingdom* Appl. No. 5493/72 (ΕΔΑΔ 7 Δεκεμβρίου 1976).

[10] *Groppera Radio AG and Others v. Switzerland*, Appl. No. 10890/94 (ΕΔΑΔ, 28 Δεκεμβρίου 1990).

[11] *Müller and Others v. Switzerland* Appl. No. 10737/84 (ΕΔΑΔ 24 Μάιος 1988).

Ανθρώπινα δικαιώματα

οι ταινίες,^[12] η ποίηση,^[13] τα μυθιστορήματα,^[14] τα ηλεκτρονικά συστήματα πληροφοριών^[15] και η σατιρική έκφραση^[16] και αναγνωρίζονται διαρκώς στο πέρασμα του χρόνου νέες μορφές έκφρασης. Συνεπώς η βλασφημία ως προστατευόμενη μορφή έκφρασης μπορεί να λάβει έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή, να διαβαστεί σε ένα βιβλίο να προβληθεί σε μια ταινία, ή να λάβει οιαδήποτε μορφή βλάσφημης αλλά τέχνης ακόμη και βλάσφημου, σατιρικού διαδικτυακού προφίλ σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης με το όνομα «Πάτερ Παστίσιος^[17]».

Α) Η βλασφημία ως ευρύτητα πνεύματος, ανοχή και πλουραλισμός του δημοκρατικού κράτους.

Βλασφημία ή δυσφήμιση στη θρησκεία θεωρείται η εξωτερίκευση έκφρασης υβριστικής και ασεβής προς ανώτερη δύναμη την οποία ασπάζεται μια ομάδα θρησκευόμενων και πρόκειται για την αποδοκιμασία ή έκφραση δυσαρέσκειας προς μια θρησκευτική ιδεολογία. Η βλασφημία διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από τον μισαλλόδοξο θρησκευτικό λόγο ο οποίος στοχεύει^[18] τα άτομα τις θρησκευτικής κοινότητας ενώ η βλασφημία είναι η δυσφήμιση της ίδιας της θρησκευτικής ιδέας την οποία ασπάζονται οι πιστοί της^[19]. Τίθεται λοιπόν έπειτα της ανάδειξης της ουσιαστικής διαφοράς μεταξύ βλασφημίας και θρησκευτικού μισαλλόδοξου λόγου το ερώτημα κατά πόσο η βλασφημία έχει την δυναμική να θέσει ποινικά όρια στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Κατά πόσο μπορεί να τεθεί μια απαγόρευση για εξωτερίκευση και δημοσίευση εκφράσεων που προσβάλλουν, υβρίζουν ή αναθεωρούν τις Ιερές γραφές, τα θρησκευτικά στερεότυπα και

τις θρησκευτικές ιδεολογίες έχει απαντηθεί έμμεσα από το ΕΔΑΔ.

Η ελευθερία έκφρασης αποτελεί ένα φυσικό και πανανθρώπινο δικαίωμα συνταγματικά κατοχυρωμένο στα δημοκρατικά κράτη^[20] και κατά εξαίρεση διαδέχεται περιορισμούς.^[21] Η ελευθερία της έκφρασης αναγνωρίζεται ως η ελευθερία του λόγου, σχηματισμού απόψεων και ιδεών^[22] και επεκτείνεται και στην διαδικτυακή έκφραση^[23] η οποία είναι η πιο συχνή μορφή έκφρασης στην ψηφιακή εποχή. Έχει εδραιωθεί από την νομολογία του ΕΔΑΔ ότι η ελευθερία της έκφρασης είναι αλληλένδετα συνδεδεμένη με την θεωρία της δημοκρατικής κοινωνίας και τις ελευθερίες του ατόμου, τον πλουραλισμό την ανοχή σε διαφορετικές ιδέες και απόψεις καθώς και την ευρύτητα πνεύματος.^[24] Συνεπώς εγκαθιδρύεται η άποψη ότι μια δημοκρατική κοινωνία αναμένεται να προάγει την κριτική, τον διάλογο και την ανταλλαγή απόψεων.

Η προστασία του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ έχει διευρυνθεί τόσο για τις εκφράσεις που είναι αποδεκτές μη προσβλητικές ή και αδιάφορες όσο και στις εκφράσεις που προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν.^[25] Συνεπώς ελευθερία έκφρασης συνεπάγεται με την αποδοχή εκφράσεων που ενδέχεται να προσβάλλουν, να σοκάρουν ή να ενοχλήσουν σε ένα σύστημα ανοχής το οποίο στηρίζεται διαμέσου της νομολογίας του ΕΔΑΔ^[26]. Με βάση τις αρχές που αναφέρθηκαν και προκύπτουν από την νομολογία ο άνθρωπος έχει την ελευθερία να αναπτύσσει απόψεις και ιδέες που ενδέχεται να έρχονται σε ρήξη με τα θεολογικά πιστεύω κάποιου ατόμου στο πλαίσιο άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης.

Παρόλα αυτά η βλασφημία ακόμη και σήμερα διχάζει και προκαλεί μείζον πολιτικό

« Η ελευθερία έκφρασης αποτελεί ένα φυσικό και πανανθρώπινο δικαίωμα συνταγματικά κατοχυρωμένο στα δημοκρατικά κράτη. »

[12] *Otto-Preminger-Institut v. Austria* Appl. No. 13470/87 (ΕΔΑΔ 20 Σεπτεμβρίου 1994).

[13] *Karatas v. Turkey* Appl. No. 23168/94 (ΕΔΑΔ, 8 Ιουλίου 1999).

[14] *Akdas v. Turkey* Appl. No. 41056/04 (ΕΔΑΔ, 16 Φεβρουαρίου 2010).

[15] *Eon v. France* Appl. No. 26118/10 (ΕΔΑΔ 14 Μαΐου 2013). *Kuliś and Różycki v. Poland* Appl. No 27209/03. (ΕΔΑΔ 6 Οκτωβρίου 2009). *Alves da Silva v. Portugal* Appl. No. 41665/07 (ΕΔΑΔ 20 Οκτωβρίου 2009).

[16] *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria* Appl. No. (ΕΔΑΔ, 25 Ιανουαρίου 2007).

[17] 'Αθωώθηκε Ο «Γέροντας Παστίσιος» Για Το Τρολάρισμα Μέσω Facebook' (CNN.gr, 2020) <<https://www.cnn.gr/news/ellada/story/70032/athootherke-o-gerontas-pastisios>> πρόσβαση 20 Απριλίου 2020.

[18] Leandro Silva and others, 'Analyzing the Targets of Hate in Online Social Media' <<https://www.aaii.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM16/paper/download/.../12829>>.

[19] Ivan Hare, *Extreme Speech and Democracy* (Oxford University Press 2013) σελ. 289-293.

[20] *Şener v. Turkey*, App no 26680/95 (ΕCHR, 18 Ιουλίου 2000)

[21] *Şener v. Turkey*, App no 26680/95 (ΕCHR, 18 Ιουλίου 2000)

[22] *Handyside v. the United Kingdom* Appl. No. 5493/72 (ΕΔΑΔ 7 Δεκεμβρίου 1976) παρ. 49. *Erbakan v. Turkey* Appl. No 59405/00 (ΕΔΑΔ, 6 Ιουλίου 2006) παρ. 56

[23] *Delfi AS v. Estonia* Appl. No. 64569/09 (ΕΔΑΔ, 16 Ιουνίου 2015).

[24] Idem.

[25] *Handyside v. the United Kingdom* Appl. No. 5493/72 (ΕΔΑΔ 7 Δεκεμβρίου 1976).

[26] Idem.

Το Δικαίωμα στη Βλασφημία

ζήτημα για την ένταση που είναι ικανή να επιφέρει. Η κλιμάκωση της έντασης μπορεί ενδέχεται να καταλήξει σε φρούρηση των ατόμων που άσκησαν το δικαίωμα τους στην ελευθερία έπειτα από απειλές οι οποίες μπορούν να επιφέρουν τρομοκρατικά κτυπήματα και θάνατο. Στην Γαλλία σε υπόθεση^[27], μια νεαρή μαθήτρια η Μιλά ηλικίας 16 χρονών άσκησε διαμέσου του λογαριασμού της στο Instagram σκληρή κριτική εναντίων του Ισλάμ και γενικότερα απόρριψη όλων των θρησκειών ως απάντηση σε προκλητικά σχόλια που λάμβανε η ίδια για της θρησκευτικές της πεποιθήσεις και τον σεξουαλικό προσανατολισμό της. Πιο συγκεκριμένα η Μιλά ανέφερε μεταξύ άλλων «Απεχθάνομαι τις θρησκείες, το κοράνι εκφράζει μια θρησκεία μίσους, υπάρχει μόνο μίσος, το Ισλάμ είναι σκατά». Αν και στην Γαλλία οι περί βλασφημίας νόμοι έχουν αποποινικοποιηθεί όπως τόνισε ο Γάλλος Πρόεδρος παρόλα αυτά οι δηλώσεις της Μιλά προκάλεσαν αντιδράσεις από θιγόμενες θρησκευτικές ομάδες και την ακραία ξενοφοβική ρητορική ακροδεξιών κομμάτων. Εντύπωση προκαλεί το πώς μια θρησκευτική βλασφημική κριτική στο πλαίσιο άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας διαδικτυακής έκφρασης μπορεί να λάβει τεράστια έκταση σε τέτοιο βαθμό ώστε να λαμβάνονται μέτρα ασφάλειας του ατόμου για να προστατεύσει τη ζωή του.

Στην πρόσφατη υπόθεση Tagiyev^[28] υπήρξε καταδίκη των προσφευγόντων για υποκίνηση θρησκευτικού μίσους και εχθρότητας διαμέσου προσβλητικών σχολίων για το Ισλάμ σε δημοσίευμα το οποίο σύγκρινε έπειτα από έρευνα τις Ευρωπαϊκές αξίες σε σχέση με τις Ανατολικές. Το εθνικό δικαστήριο στήριξε ότι πρόκειται για υπόθεση άρθρου με ύπαρξη έντονης κριτικής που ειλήφθη ως προσβολή, υποτίμηση και δυσφήμιση ισοδύναμη με αφορμή για πρόκληση εντάσεων σε σχέση με της ορθές θρησκευτικές πεποιθήσεις και

τις ορθές θρησκευτικές αξίες. Εντούτοις το ΕΔΑΔ διαπίστωσε ότι το εθνικό δικαστήριο δεν υπογράμμισε ότι πρόκειται για μια συγκριτική έρευνα ενημέρωσης για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και αξίες στα διάφορα μέρη του κόσμου.

Το ΕΔΑΔ τόνισε ότι το εθνικό δικαστήριο όφειλε να είχε λάβει υπόψιν ότι πρόκειται για υγιή κριτική στο πλαίσιο δημοσίου συμφέροντος όπως είναι η θέση της θρησκείας στην κοινωνία. Η πρόθεση του δημιουργού για έρευνα, η εξυπηρέτηση δημοσίου συμφέροντος και η αιτιολογημένη της χρήσης έντονης κριτικής ως αντίλογος δικαιολογούν την ενεργοποίηση της προστασίας του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης. Διαμέσου αυτής της απόφασης στηρίζεται η άποψη ότι το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης στηρίζεται και ενθαρρύνεται ακόμη και όταν η κριτική είναι έντονη και προσβλητική, αναμένεται και δημιουργεί εντάσεις και απαρέσκεια και κατά εξαίρεση το δικαίωμα μπορεί να περιοριστεί.

Β) Ο έλεγχος των τριών σταδίων και η αποποινικοποίηση της βλασφημίας

Παρόλα αυτά και ενώ αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη ελευθερία έκφρασης ως θεμελιώδες δικαίωμα, εντούτοις δεν είναι απόλυτο. Το άρθρο 10(2) της ΕΣΔΑ αναφέρει ότι το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης επιδέχεται περιορισμό ο οποίος πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο και να αναγνωρίζεται ως αναγκαίος. Ως εκ τούτου, το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης δεν είναι απόλυτο και υπόκειται σε περιορισμούς^[29] οι οποίοι πρέπει να ερμηνεύονται αυστηρά^[30] και να αιτιολογείται διαμέσου δικαστικής απόφασης.^[31] Το άρθρο 10(2) διασφαλίζει ότι καθ' εξαίρεση το δικαίωμα περιορίζεται και για χάριν κάποιου συμφέροντος μεταξύ άλλων των δημοσίων ηθών, συμφέρον το οποίο ετύγχανε επίκλησης στο πρόσφατο παρελθόν για το αδίκημα της

« Το άρθρο 10(2) της ΕΣΔΑ αναφέρει ότι το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης επιδέχεται περιορισμό. »

[27] Υπόθεση Μιλά: Στη Γαλλία Ξέσπασε Ιερός Πόλεμος Για Μια Βλασφημία' (Εθνος, 2020)

<https://www.ethnos.gr/kosmos/88335_ypothesi-mila-sti-gallia-xespase-ieros-polemos-gia-mia-blasfimia> πρόσβαση 27 Απριλίου 2020.

[28] *Tagiyev and Huseynov v. Azerbaijan* Appl. No. 13274/08 (ΕΔΑΔ 5 Δεκεμβρίου 2019).

[29] Βλ. α. 10(2) της ΕΣΔΑ «Η άσκησης των ελευθεριών τούτων, συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνες δύνανται να αποτελούντας αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν,

την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπιση της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδιση της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.»

[30] *Oberschlick v. Austria* (no. 2) (47/1996/666/852) (ΕΔΑΔ 1 Ιουλίου 1997) παρ. 29.

[31] *Aleksy Orshinnikov v. Russia* Appl. no. 24061/04 (ΕΔΑΔ 16 December 2010) παρ. 51.

Ανθρώπινα δικαιώματα

βλασφημίας. Το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ διασφαλίζει ότι η ιδέα και η πληροφορία ως μορφές έκφρασης πρέπει να τυγχάνουν προστασίας από τα συμβαλλόμενα κράτη και τους εθνικούς νόμους. Μια επιβολή διατύπωσης, προϋπόθεσης, περιορισμού ή κύρωσης που αποτρέπει την αποδοκιμασία της θρησκευτικής ιδεολογίας και αντίρρηση της θα θεωρείτο ως μη αναγκαία και αναλογική προς τον σκοπό που επιδιώκει το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης.^[32]

Ο περιορισμός του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης αξιολογείται από το Δικαστήριο εφαρμόζοντας τον ούτω καλούμενο «έλεγχο των τριών σταδίων»^[33]. Διαμέσου του αυστηρού ελέγχου^[34] το Δικαστήριο εξετάζει το κατά πόσο ο περιορισμός είναι θεμιτός ελέγχοντας την πλήρωση των τριών κριτηρίων. Για να αναγνωρισθεί ο περιορισμός στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης ως θεμιτός πρέπει να αναγνωρίζεται σωρευτική ύπαρξη τριών υποθέσεων. Ο περιορισμός πρέπει να είναι ρητά διατυπωμένος από τον νόμο,^{[35][36]} να είναι δικαιολογημένος από ένα ή περισσότερα συμφέροντα^[37] του κράτους^[38] και το δικαστήριο να πεισθεί για την αναγκαιότητα ύπαρξης του για το δημοκρατικό κράτος.^[39]

Ωστόσο είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι ολοένα και περισσότερα Ευρωπαϊκά κράτη τείνουν προς την αποποινικοποίηση της βλασφημίας.^[40] Αυτή η πρακτική αποποινικοποίησης έχει κατά κύριο λόγο σκοπό την προστασία του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης και απόκλισης ενδεχομένου αποθαρρυντικής επίδρασης επί του δικαιώματος^[41]. Στις περιπτώσεις των νομικών συστημάτων που έχουν προβεί σε αποποινικοποίηση της βλα-

σφημίας ο περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης δεν θα κριθεί ως θεμιτός στη βάση ότι ελλείπει η προϋπόθεση ρητής πρόβλεψης από τον εθνικό νόμο. Στις περιπτώσεις όπου τα νομικά συστήματα δεν έχουν προβεί σε αποποινικοποίηση της βλασφημίας εύλογα αναμένεται ο περιορισμός να μην κριθεί θεμιτός στη βάση ότι δεν είναι αναγκαιός για το δημοκρατικό κράτος.

Η ποινικοποίηση της βλασφημίας επιφέρει αποθαρρυντική επίδραση επί του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης για αυτό κυρίως τον λόγο διαφαίνεται και μια τάση αποποινικοποίησης του μέχρι πρότινος ποινικού αδικήματος. Σε μια πρόσφατη υπόθεση^[42] η προσφεύγουσα θρησκευτική κοινότητα των Μαρτύρων του Ιεχωβά στο Αζερμπαϊτζάν προέβη σε καταγγελία του κράτους το οποίο απαγόρευσε την εισαγωγή θρησκευτικής λογοτεχνίας που εξέφραζε συγκεκριμένες θέσεις και απόψεις. Οι συγκεκριμένες πεποιθήσεις απαγορεύθηκαν στη βάση ότι θα προκαλούσαν ένταση στο κράτος και παράλληλα θα συγκρούονταν με τις απόψεις άλλων θρησκευτικών κοινοτήτων. Υπήρξε αμετάκλητη απόρριψη της προσφυγής από τα εθνικά δικαστήρια στη βάση ότι η προκείμενη θρησκευτική λογοτεχνία υπονόμει τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των θρησκειών του Αζερμπαϊτζάν.

Συνεπώς τέθηκε το ερώτημα κατά πόσο μια έντυπη έκφραση μιας θρησκευτικής ιδεολογίας που συνιστά βλασφημία προς μια άλλη θρησκευτική ιδεολογία μπορεί να θεωρηθεί θεμιτός λόγος με βάση το α. 10 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΑΔ ξεκαθάρισε ότι το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης όταν περιορίζεται, ο περιορισμός πρέπει να αναγνωρίζεται ως αναλο-

« Η ποινικοποίηση της βλασφημίας επιφέρει αποθαρρυντική επίδραση επί του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης. »

[32] *Handyside v. the United Kingdom* Appl. No. 5493/72 (ΕΔΑΔ 7 Δεκεμβρίου 1976) παρ. 49. *Erbakan v. Turkey* Appl. No 59405/00 (ΕΔΑΔ, 6 Ιουλίου 2006) παρ. 56.

[33] (The three part test).

[34] *The Sunday Times v. United Kingdom* Appl. No. 6538/74 (ΕΔΑΔ 26 Απριλίου 1979), Report of the Commission, paragraph 194.

[35] Η έννοια του «νόμου» καλύπτει και κάθε μέτρο με την επιβολή του δικαίου σε ορισμένο χρόνο βλ. *Huning v. France*, Application No 11105/84 (ΕΔΑΔ, 24 Απριλίου 1990), το Κοινοδικαίο (άρχαφο νόμο) βλ. *Sunday Times v. United Kingdom*, Roger Kiska, 'Hate Speech: A Comparison between the European Court Of Human Rights And The United States Supreme Court Jurisprudence' (2012) 25 Regent University Law Journal <https://www.regent.edu/acad/schlaw/student_life/studentorgs/lawreview/docs/issues/v25n1/04Kiskavol.25.1.pdf>.

[36] *Ganęda v. Poland* Appl. No.26229/95 (ΕΔΑΔ 14 Μαρτίου 2002). *The Sunday Times v. the United Kingdom*.

[37] Συμφέροντα όπως θεωρείτε η εθνική ασφάλεια, η εδαφική ακεραιότητα, η δημόσια ασφάλεια, η πρόληψη διαταραχών ή εγκληματι-

κών ενεργειών, η προστασία της υγείας, για λόγους δημοσίας ηθικής, το δικαίωμα της φήμης και άλλων ανθρώπινων δικαιωμάτων, η προστασία εμπιστευτικών πληροφοριών ή διατήρηση της εξουσίας και της αμεροληψίας των δικαστών

[38] *Observer and Guardian v. the United Kingdom* Appl. No. 13585/88 (ΕΔΑΔ, 26 Νοεμβρίου 1991).

[39] *Dlugolecki v. Poland* Appl. No. 23806/03 (ΕΔΑΔ, 24 Φεβρουαρίου 2009 και τελικά 24 Μαΐου 2009). *Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom* Appl. No. 35573/97 (ΕΔΑΔ, 13 Ιουλίου 1995).

[40] Ιωάννης Ιγνιέζακης, Η ποινικοποίηση της βλασφημίας και των θρησκευτικών προσβολών ως παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης στην Ευρώπη: Εξετάζοντας την αναγκαιότητα ή μη της ποινικοποίησης της βλασφημίας και την επίδρασή της στο δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης (Law Spot, 2017).

[41] Στέλλα Μαλά, 'Η Θεωρία Της Αποθαρρυντικής Επίδρασης («Chilling Effects»)' (2018) Τομ. 1 (9), Ένθα Εργαλεία Μελέτης.

[42] *Case of religious community of Jehovah's witnesses v Azerbaijan* Appl. No. 52884/09 (ΕΔΑΔ, 20 Φεβρουαρίου 2020).

Το Δικαίωμα στη Βλασφημία

γικός και αναγκαιός για το δημοκρατικό κράτος με επαρκή αιτιολόγηση και δικαιολόγηση ύπαρξης του περιορισμού. Το ΕΔΑΔ τόνισε ότι η λογοτεχνία παρουσίαζε μια θρησκευτική ιδεολογία η οποία είναι αποδεκτή ως προέκταση του δημοκρατικού κράτους ανοχής μιας και δεν υπήρξε εκτενή εκτίμηση των ιδεών χωρίς να προσφερθεί στο δικαστήριο οιονδήποτε ευαίσθητο υπόβαθρο που να απαιτεί παρέκκλιση από το άρθρο 10(1) της ΕΣΔΑ.

Όταν το δικαστήριο εξάγει συμπέρασμα ότι όλα τα κριτήρια του ελέγχου των τριών σταδίων συμπληρώνονται τότε ο περιορισμός κρίνεται ως νόμιμος δικαιολογημένος και σε πλήρη αρμονία με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Ενδιαφέρον αποτελεί η διαπίστωση του ΕΔΑΔ ότι παρόλο που η επέμβαση στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης δεν προβλεπόταν ως το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ προβλέπει, εντούτοις το εθνικό δικαστήριο εξέτασε και απέρριψε τον περιορισμό ως δυσανάλογο χωρίς να υπεισέρθει σε εξέταση του πρώτου κριτηρίου. Η αναλογικότητα είναι το βασικό κριτήριο για να διαπιστωθεί ο περιορισμός ως πειστική κοινωνική ανάγκη ακόμη και στην περίπτωση ύπαρξης εθνικής ρύθμισης για μη προσβολή θρησκευτικής πεποίθησης. Το ΕΔΑΔ επισήμανε την αποθαρρυντική επίδραση επί του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης του Τύπου, αποτροπή της ανοικτής συζήτησης για τη θρησκεία και τον ρόλο της στη κοινωνία. Ο περιορισμός κρίθηκε μη αναγκαιός για την δημοκρατική κοινωνία ισόδυναμος με παραβίαση του άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Αυτή η αντιμετώπιση αποδοχής λογοκρισίας της θρησκευτικής ιδεολογίας θα είχε διαφορετικό έρεισμα αν επρόκειτο για θρησκευτικό μισαλλόδοξο λόγο.

II. Ο αποκλεισμός του μισαλλόδοξου λόγου από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.

Ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος αν και δεν έχει επακριβώς προσδιοριστεί σε παγκόσμιο επίπεδο και ενώ υπάρχουν περισσότερες πηγές δικαίου δημιουργούν μια ασάφεια σε θέματα ορισμού θεωρείται κάθε έκφραση που διαδίδει, υποκινεί, προάγει ή δικαιολογεί το μίσος που στηρίζεται στην μισαλλοδοξία εναντίον μεταξύ άλλων προστατευόμενων ομάδων και μιας θρησκευτικής ομάδας ατόμων.^[43] Οι Ευρωπαϊκές πηγές δικαίου θέτουν κάθε μορφή μισαλλοδοξίας ως αξιόποινη πράξη^[44] ακόμη και αν δικαιολογείται από ένα ή περισσότερα κρατικά συμφέροντα η μισαλλοδοξία δεν μπορεί να αποδειχθεί ότι θεωρείται αναγκαία και δικαιολογημένη για το Δημοκρατικό κράτος. Αυτό συμβαίνει στη βάση ότι ο μισαλλόδοξος λόγος δεν δικαιολογείται στο πλαίσιο άσκησης του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης και κατά συνέπεια δεν προστατεύεται με την επίκληση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο προνοεί ότι όλα τα δημοκρατικά και φιλελεύθερα κράτη της ΕΕ αναμένονται να θέσουν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας της ελευθερίας έκφρασης με ποινικοποίηση και απόκλιση από την σφαίρα προστασίας του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης τον μισαλλόδοξο λόγο.^[45]

Ως αποτέλεσμα τίθενται ξεκάθαρα ποινικά όρια στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης όταν ο λόγος φέρει το στοιχείο της μισαλλοδοξίας και συνεπώς διακρίνονται στοιχεία όπως ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η βία και η αρνητική διάκριση με βάση την θρησκεία ή την εθνική προέλευση και στοχεύουν ευάλωτες ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε αντίθεση με την βλασφημία που ουσιαστικά προάγει την αναγκαία κριτική επί θρησκευτικών ιδεών^[46] ακόμη και αν ενδέχεται να είναι προσβλητική, δυσφημιστική και τυγχάνει αποδοχής από μια θρησκευτική ομάδα. Ένας θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος βλάπτει τους στόχους που επιδιώκει το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ αλλά και την ανθρωπινή αξιοπρέπεια

« Ένας θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος βλάπτει τους στόχους που επιδιώκει το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. »

[43] Στέλλα Μαλά, 'Έκφρασεις Μισαλλοδοξίας. Οι Διάφορες Προσεγγίσεις Γύρω Από Τον Ορισμό Και Η Σημασία Ενός Ενιαίου Κοινώς Αποδεκτού Ορισμού' (Law PhD Candidate, European University Cyprus 2018).

[44] Βλ. Απόφαση-Πλαίσιο (ΕC) 2008/913/ΔΕΥ ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΪΣΙΟ για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου [2008] Συμβούλιο της ΕΕ. Σύσταση (ΕC) R (97) 20 Σύσταση της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με το "Hate

Speech", [1997] Επιτροπή Υπουργών. Σύμβαση (ΕC) ETS No.185 Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα [2001] Βουδαπέστη.

[45] Απόφαση-Πλαίσιο (ΕC) 2008/913/ΔΕΥ ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΪΣΙΟ για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου [2008] Συμβούλιο της ΕΕ.

[46] Ιωάννης Ιγλιεζάκης, 'Ελευθερία Έκφρασης Και Μισαλλόδοξος Λόγος', *Ελευθερία Έκφρασης Δημοσιογράφων και Σατιρογράφων Προστασία και Περιορισμοί του δικαιώματος στο ελληνικό και κυπριακό δίκαιο* (1^η εκδ., Εκδόσεις Σάκκουλα 2016).

Ανθρώπινα δικαιώματα

άμεσα. Οιοσδήποτε περιορισμός της ελευθερίας του ατόμου να εκφράζεται πρέπει να επιβάλλεται αυστηρά ώστε το δικαίωμα να μην υπονομεύεται.^[47]

Α) Η Ευρωπαϊκή ρύθμιση για πάταξη της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας.

Το άρθρο 1 της Απόφασης Πλαισίου^[48] αναφέρει την ανάγκη ποινικοποίησης της εκ προθέσεως δημόσιας υποκίνησης μίσους και βίας η οποία στρέφεται κατά μιας προστατευόμενης ομάδας ατόμων ή μέλους προστατευόμενης ομάδας. Προστατευόμενη ομάδα μεταξύ άλλων αναγνωρίζεται και η ομάδα η οποία προσδιορίζεται με βάση τη θρησκεία ή την πίστη όπως οι Χριστιανοί, οι Ισλαμιστές, οι Βουδιστές, οι μάρτυρες του Ιεχωβά κ.α.. Το πρόσθετο πρωτόκολλο για το Κυβερνοεγκλήμα^[49] έχει παρόμοια διάταξη και ποινικοποιεί την εκ προθέσεως δημόσια προσβολή μέσω συστήματος πληροφορικής ατόμων για το λόγο ότι ανήκουν σε μια ομάδα που διακρίνεται από τη φυλή, το χρώμα, την προέλευση ή την εθνική ή εθνοτική καταγωγή, καθώς και τη θρησκεία, εάν χρησιμοποιείται ως πρόσχημα για κάποιον από αυτούς τους παράγοντες.

Πρόκειται για κλειστές λίστες προστατευόμενων ομάδων τόσο από την Απόφαση Πλαίσιο όσο και από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για το Κυβερνοεγκλήμα. Οι κλειστές λίστες θέτουν τους κύριους στόχους μισαλλοδοξίας^[50] και τους αναγνωρίζουν ως ευάλωτες ομάδες οι οποίες πρέπει να τύχουν προστασίας από την μισαλλοδοξία. Τίθεται ξεκάθαρη προσπάθεια για ποινικοποίηση και πάταξη του θρησκευτικού μισαλλοδοξού λόγου και προσπάθεια αποποινικοποίησης της βλασφημίας. Μια λεπτή γραμμή διαχωρίζει την βλασφημία από τον θρησκευτικό μισαλλοδοξό λόγο. Η κύρια διαφορά επικεντρώνεται και διαφέρει ως προς τον στόχο του εκφραστή. Κατά συνέπεια το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης κατά εξαίρεση επιδέχεται περιορισμό και δεν δικαιολογείται ο περιορισμός του δικαιώματος από μόνο το γεγονός ότι η αυστηρή κριτική

και/ή αμφισβήτηση δυσφημεί την πίστη μιας θρησκευτικής κοινότητας.

Η βλασφημία έχει ως στόχο την θρησκευτική ιδεολογία ή τα Ιερά πρόσωπα αυτής διαμέσου της οποίας έμμεσα ο πιστός νιώθει να προσβάλλεται. Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο για τον θρησκευτικό μισαλλόδοξο λόγο επιδιώκει την πάταξη της βίας και υποκίνησης μίσους που στρέφεται άμεσα και εναντίον των μελών μιας θρησκευτικής ομάδας. Στην περίπτωση της βλασφημίας στόχος είναι η ιδέα η οποία προστατεύεται από το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης και οιοσδήποτε περιορισμός ακόμη και εκ του νόμου ρητά προβλεπόμενος ενδέχεται να κριθεί ως μη αναλογικός και αναγκαιός για την δημοκρατική κοινωνία. Ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος στοχεύει απευθείας τα ίδια τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας τα οποία εκ του νόμου προστατεύονται και συνεπώς αναγνωρίζονται ως ευάλωτη ομάδα που πρέπει να τύχουν προστασίας από την βία και την υποκίνηση μίσους.

Β) Η θρησκευτική μισαλλοδοξία ισοδύναμη να κλονίσει την Σύμβαση - η εφαρμογή του άρθρου 17 της ΕΣΔΑ.

Κατά τις περιπτώσεις όπου το ΕΔΑΔ καλείται να τοποθετηθεί για τυχόν παραβίαση του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης κάποιος αυθόρμητα και άμεσα θα εικάζει ότι οι εν λόγω υποθέσεις εξετάζονται με βάση το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Σε αρκετές υποθέσεις μισαλλοδοξίας μεταξύ άλλων και θρησκευτικής μισαλλοδοξίας ως νομική βάση αποτέλεσε το άρθρο 17 της ΕΣΔΑ (η καταχρηστική ρήτρα) σε συνδυασμό με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Σε άλλες περιπτώσεις μισαλλόδοξου λόγου μεταξύ άλλων και θρησκευτικού μισαλλόδοξου λόγου νομική βάση αποτέλεσε αποκλειστικά το άρθρο 17 της ΕΣΔΑ, αυξάνοντας τον ισχυρισμό για περιπτωσιολογική προσέγγιση του ΕΔΑΔ. Το άρθρο 17 της ΕΣΔΑ εφαρμόζεται σε πολύ σοβαρές υποθέσεις που η επίκληση από μεριάς του προσφεύγοντα αναγνωρίζεται ως καταχρηστική και ισοδυναμεί με καταστρατήγηση των ίδιων των

« Ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος στοχεύει απευθείας τα ίδια τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας. »

[47] Elena Mihajlova, Jasna Bacovska and Tome Shekerdjiev, 'Freedom Of Expression And Hate Speech' [2013] OSCE, Polyesterday, Skopje <<http://www.osce.org/skopje/116608?download=true>> πρόσβαση 20 Απριλίου 2020.

[48] Απόφαση-Πλαίσιο (EC) 2008/913/ΔΕΥ ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΙΣΙΟ για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου [2008] Συμβούλιο της Ε.Ε.

[49] Σύμβαση (EC) ETS No.185 Σύμβαση για το Κυβερνοεγκλήμα [2001] Βουδαπέστη.

[50] Leandro Silva and others, 'Analyzing The Targets Of Hate In Online Social Media' <<https://www.aaii.org/ocs/index.php/ICWSM/ICWSM16/paper/download/.../12829>>.

Το Δικαίωμα στη Βλασφημία

δικαιωμάτων της Σύμβασης και ανατροπής της Δημοκρατικής τάξης.

Το θρησκευτικό μίσος έχει απασχολήσει το ΕΔΑΔ και έθεσε αναγκαία την άμεση εφαρμογή του άρθρου 17 της ΕΣΔΑ που αποτέλεσμά είχε την εις πρώτης όψεως απόρριψη της προσφυγής ως αβάσιμη και απαράδεκτη (*ratione materiae*) και χωρίς την ανάγκη εφαρμογής του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Στην υπόθεση *Norwood*^[51] τοποθετήθηκαν αφίσες με τους δίδυμους πύργους τυλιγμένους στις φλόγες και συμπεριλήφθηκε σε αυτές το μήνυμα «Έξω το Ισλάμ-ας προστατεύσουμε τον Βρετανικό λαό». Η λογική του ΕΔΑΔ για αποκλεισμό της εφαρμογής του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ και τον έλεγχο των τριών σταδίων για να εξεταστεί το θεμιτό του περιορισμό προέκυψε από την αναγνώριση του θρησκευτικού μισαλλόδοξου λόγου ως έκφραση «σφοδρή και γενικού χαρακτήρα» η οποία στόχευε και υποκινούσε βία εναντίων θρησκευτικής ομάδας. Η επίκληση του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης θεωρήθηκε καταχρηστική ισοδύναμη να κλονίσει τα θεμελιώδη δικαιώματα της Σύμβασης.

Στην υπόθεση *Belkacem*^[52] ο αρχηγός μιας ριζοσπαστικής Βελγικής οργάνωσης σε βίντεο στο YouTube υποκινούσε και προσκαλούσε τους Μουσουλμάνους να καταπολεμήσουν και να κυριαρχήσουν έναντι των μη Μουσουλμάνων τους οποίους αποκαλούσε «ζώα». Ο προσφεύγωντας επικαλέστηκε το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και το δικαίωμα δημοσίευσης των προσωπικών του πεποιθήσεων στο διαδίκτυο. Η υπόθεση απορρίφθηκε ως εις πρώτης όψεως αβάσιμη και απαράδεκτη με προσπάθεια εκτροπής του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ χωρίς να δικαιούται ο προσφεύγωντας δικαίωμα επίκλησης του. Η υπόθεση *Pavel*^[53] αφορούσε υποκίνηση θρησκευτικού και εθνικιστικού μίσους εναντίων του Εβραϊκού λαού στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Σημαντική υπήρξε η αναγνώριση του θρησκευτικού μισαλλόδοξου λόγου ως επίθεση τόσο γενική και σφοδρή ικανή να καταστρατηγήσει και να κλονίσει της αξίες της Σύμβασης.

Επίλογος

Η βλασφημία τίθεται στην σφαίρα προστασίας του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης. Στόχος ενθάρρυνσης του διαλόγου και αναγκαιότητας ύπαρξης αντίλογου επί των θρησκευτικών πεποιθήσεων ως έκφανση της ευρύτητας πνεύματος σε ένα συστήματος ανοχής που επιδιώκεται να εγκαθιδρυθεί και αντικατοπτρίζει το δημοκρατικό κράτος. Η αποποινικοποίηση της βλασφημίας δεικνύει την αντίληψη κινδύνου και απόκλισης ενδεχομένου αποθαρρυντικής επίδρασης επί του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης.

Ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος ενεργοποιεί ποινικά όρια στο δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης και δεν δικαιολογείται από το δημοκρατικό κράτος και αποκλείεται από την σφαίρα προστασίας του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Με βάση της πηγές δικαίου μια εις προθέσεως δημόσια υποκίνηση βίας εναντίων θρησκευτικής ομάδας αναγνωρίζεται ως αξιόποινη πράξη που ουδεμίαν σχέση έχει με την αμφισβήτηση, την αυστηρή και προσβλητική κριτική της θρησκευτικής ιδέας. Η άμεση εφαρμογή του άρθρου 17 καταδεικνύει ότι ο θρησκευτικός μισαλλόδοξος λόγος σε κάποιες περιπτώσεις αναγνωρίζεται ως σφοδρός λόγος ικανός να διαβάλλει τα θεμελιώδη δικαιώματα της Σύμβασης. Το ΕΔΑΔ στις περιπτώσεις σφοδρής θρησκευτικής μισαλλοδοξίας δεν θα υπεισέρθει καθόλου στην εξέταση της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας υπό το φως του α.10 της ΕΣΔΑ, απορρίπτοντας την προσφυγή εις πρώτης όψεως ως αβάσιμη και απαράδεκτη τονίζοντας έτσι την ύπαρξη καταχρηστικής επίκλησης δικαιώματος της Σύμβασης με άμεση εφαρμογή του α. 17 της ΕΣΔΑ.

∴∴∴

« Η αποποινικοποίηση της βλασφημίας δεικνύει την αντίληψη απόκλισης ενδεχομένου αποθαρρυντικής επίδρασης επί του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης. »

[51] *Norwood v. United Kingdom*, Appl. No. 23131/03, (ΕΔΑΔ, 16 Νοεμβρίου 2004).

[52] *Fonad Belkacem v. Belgium*, Appl. No. 34367/14, (ΕΔΑΔ, 27 Ιουνίου 2017).

[53] *Pavel Ivanov v. Russia*, Appl. No. 32222/04, (ΕΔΑΔ, 20 Φεβρουαρίου 2007).